

УДК 343.2/.7

М.М. Тернушак,
кандидат юридичних наук

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПУБЛІЧНОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ТА АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНОМУ ПРОВАДЖЕННЯХ

У статті розглянуто публічно-правовий захист в кримінальному та адміністративно-деліктному провадженні. Публічно-правову охорону класифіковано за функціональною компетенцією та інтересом суб'єктів провадження. Визначено розбіжності кримінального та адміністративно-деліктного проваджень.

Ключові слова: публічно-правова охорона, кримінальне провадження, адміністративно-деліктне провадження, захисна діяльність, суб'єктивний склад.

В статье рассмотрено публично-правовую защиту в уголовном и административно-деликтном производстве. Публично-правовая охрана классифицирована по функциональной компетенции и интересом субъектов производства. Определены различия уголовного и административно-деликтного производств.

Ключевые слова: публично-правовая охрана, уголовное производство, административно-деликтное производство, защитная деятельность, субъективный состав.

Paper considers the public protection in criminal and administrative tort proceedings. Public-legal protection is classified according to functional competence and interest of proceedings. The differences of criminal and administrative tort proceedings are defined.

Keywords: public health law, criminal procedure, administrative tort proceedings, protective activity, subjective composition.

Проблема щодо застосування нормативно врегульованого комплексу заходів та прийняття процесуальних рішень кримінального, кримінально-процесуального та криміналістичного характеру в оперативній, слідчій, прокурорській та судовій діяльності з приводу захисту прав в кримінальному провадженні, а саме відносини захисту прав людини в контексті кримінально-правової охорони є на сьогодні ключовою у частині забезпечення завдань кримінального провадження.

Так, захист прав людини в контексті кримінально-правової охорони можна розглядати по-різному, з однієї сторони, це досудове розслідування щодо проведення гласних та негласних заходів процесуальної діяльності та кримінальне судочинство щодо винесення рішень по справі, в першу чергу, вироку та встановлення об'єктивної істини у справі, з іншої, діяльність захисника на всіх стадіях кримінального провадження.

Окрім цього, під захистом прав людини, не слід розглядати виключно діяльність захисника у справі, це і можливість самостійного захисту правопорушником, залежно від процесуального статусу, та потерпілим, відстоювання власної позиції в кримінальному провадженні, безпосередньої реалізації норм Конституції України щодо дотримання принципів презумпції невинуватості та забезпечення права на справедливий суд і. т. д.

До того ж таки, за певною аналогією із кримінальним провадженням, а саме діяльністю з приводу захисту прав людини, подібним чином виражатиметься і у

адміністративно-деліктному провадженні, що за конфліктною юридичною суттю виступатиме суміжним провадженням. В цьому контексті доцільно вести розмову про *публічно-правовий захист*, що за своєю нормативною конструкцією складатиметься із положень правової основи кримінального та адміністративно-деліктного проваджень.

Ступінь опрацювання проблеми. Кримінально-правова охорона прав людини в Україні досліджувалася на теоретичному рівні, свідченням цьому є низка наукових дисертацій, у яких деталізувалися проблеми кримінальної та кримінально-процесуальної охорони загальних об'єктів правопорушення, зокрема це праці Бортника В.А., Павленко Т.А., Монохончука С.М., Мульченка В.М. та Кондратова Д.Ю. Водночас наукові напрацювання щодо взаємозв'язку кримінально-правової та адміністративної охорони у частині адміністративно-деліктного провадження, тобто публічно-правова охорона в кримінальному та деліктному провадженнях, а точніше проблематика захисту прав людини, у межах реалізації відповідних проваджень, предметом окремого аналізу не виступали.

Саме тому поточною **метою** статті стане проведення дослідження актуальних аспектів процесуального публічно-правового захисту людини в контексті кримінального та адміністративно-деліктних проваджень.

Вище було зазначено, що під публічним захистом прав людини в кримінальному та адміністративно-деліктному провадженнях, буде не доцільно виокремлювати тільки діяльність захисника, чи то самостійний захист правопорушника та потерпілого власних прав, сюди так само, цілком слушно відносити і діяльність суб'єктивного складу сторони обвинувачення, в рамках кримінального провадження, так і діяльність підвідомчих органів та посадових осіб відносно вирішення справ про адміністративні правопорушення. Тому надалі, на підставі нормативних положень кримінального та деліктного проваджень, спробуємо окремо проаналізувати діяльність суб'єктів відповідних проваджень у контексті публічно-правового захисту.

Публічно-правовий захист у кримінальному провадженні.

Як влучно вказують автори науково-практичного коментаря Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК), що наразі, враховуючи регламентацію у КПК кримінально-процесуального статусу суб'єктів кримінального провадження, цих суб'єктів поділяють на:

1. Суб'єктів обвинувачення (слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, потерпілий, представник потерпілого, та відповідно до норм та випадків, встановлених КПК, законні представники);
2. Суб'єктів захисту (підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особи стосовно яких застосовуватимуться заходи медичного та виховного характерів, захисники, законні представники) [1, с. 5; 2].

Відповідно, аналізуючи положення КПК у частині процесуального статусу суб'єктивного складу кримінального провадження на предмет кримінально-правової охорони прав окремих суб'єктів кримінального провадження, вважаємо за доцільне розмежувати відповідну охорону за критеріями:

- 1) кримінально-процесуального статусу (функціональної компетенції);
- 2) приватного інтересу суб'єкта.

Зокрема, кримінально-правова охорона прав:

- в діяльності слідчого виражатиметься процесуальною діяльністю щодо кваліфікації кримінального правопорушення, враховуючи кримінальне законодавство;
- в діяльності оперативного працівника виражатиметься процесуальною діяльністю щодо збору доказової бази кримінальної справи, виконання доручень

слідчого та прокурора зі здійснення гласних та негласних оперативних заходів шляхом застосування законодавчо встановлених засобів, в тому числі спеціальних;

- в діяльності прокурора виражатиметься процесуальною діяльністю з приводу нагляду за оперативними органами, слідчого під час досудового розслідування та практичною реалізацією функції державного обвинувачення;

- в діяльності захисника виражатиметься процесуальною діяльністю щодо захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого;

- в діяльності суду виражатиметься відповідно до чинного законодавства застосуванням матеріальної та процесуальних норм при винесенні вироку та інших процесуальних рішень по кримінальній справі;

- потерпілого виражатиметься, виходячи із інтересу, застосуванням до правопорушника покарання, визначеного у санкції кримінально-правової норми, з огляду на статус, гарантуванням безпеки в окремих випадках, та забезпеченням законодавчо встановлених умов процесуального захисту (захисником – адвокатом);

- підозрюваного та обвинуваченого виражатиметься гарантуванням особистої безпеки та законодавчо-встановленого процесуального порядку захисту;

- підсудного виражатиметься відповідно до інтересу застосуванням судом, з огляду на норми законодавства та характер правопорушень, запобіжних заходів та визначення покарання, а виходячи із статусу, гарантуванням особистої безпеки та нормативно-встановленого процесуального захисту;

- засудженого виражатиметься гарантуванням особистої безпеки під час відбування покарання та залежно від подальших обставин руху кримінальної справи, права на дострокове звільнення від кримінальної відповідальності;

- свідків, експертів, спеціалістів, понятих виражатиметься забезпеченням умов надання відомостей згідно з чинним законодавством, що стосуються справи та гарантуванням безпеки.

Однак, враховуючи те, що безпосереднім предметом цього дослідження виступає саме публічно-правовий захист, в нашому випадку кримінально-правовий. На наш погляд, доцільно більш детально зупинитися на захисній діяльності сторони захисту.

Кримінально-правова охорона прав громадян в кримінальному провадженні у контексті захисної діяльності це передусім процесуальна діяльність адвоката, підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого та, в окремих випадках, законного представника щодо збору та подання доказів, участі у процесуальних діях санкціонованих слідчим, прокурором та судом, надання пояснень під час досудового та судового розгляду справи, участі в судових дебатах та інше.

В свою чергу, під захисною діяльністю адвоката в контексті кримінально-правової охорони потрібно розглядати діяльність захисника правопорушника, у всіх його статусах (підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого), а також діяльність у статусі представника потерпілого щодо практичної реалізації положень статей 45–54 КПК на всіх стадіях кримінального провадження. Захисна діяльність підозрюваного та обвинуваченого – практична реалізація процесуальних прав відповідних суб'єктів кримінального провадження, визначених у ст. 42 КПК, особисто чи за допомогою захисника, основними з яких є збір, подання та вивчення доказового матеріалу, участь у процесуальних діях, надання відомостей щодо пояснень фактів та обставин вчинення право-порушень при досудовому та судовому розгляді справи. Щодо захисної діяльності потерпілого, то це діяльність з приводу особистої практичної реалізації процесуальних прав та обов'язків, визначених у статтях 55–57 КПК. А захисна діяльність законного

представника – діяльність осіб, визначених ч. 2 ст. 44 КПК, а саме батьків, усиновлювачів, опікунів, піклувальників, інших повнолітніх близьких родичів, представників органів опіки та піклування, із забезпечення проведення процесуальних дій відносно неповнолітніх, обмежено дієздатних та недієздатних осіб, що перебувають у статусах підозрюваного, обвинуваченого та потерпілого.

Між тим, публічна охорона прав людини в Україні здійснюється і у рамках адміністративно-деліктного провадження, як суміжного до кримінального за своєю юридичною природою, водночас відмінного за ступенем важкості та характером правопорушення.

Взагалі, з процесуальної точки зору, розбіжності кримінального та адміністративно-деліктного проваджень виражаються таким чином.

По-перше, у правовій основі, себто у нормативній регламентації. Правовою основою кримінального провадження є КПК, а адміністративно-деліктного – Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП).

По-друге, відкриття провадження у кримінальному провадженні зумовлене початком досудового розслідування за фактом вчинення правопорушення (по факту), повідомленням про вчинення правопорушення (за заявою), з інших підстав (за матеріалами оперативної розробки та іншої негласної діяльності) шляхом внесення відомостей до єдиного реєстру досудових розслідувань слідчим або прокурором. У свою чергу, у адміністративно-деліктному провадженні це складання адміністративного протоколу (про адміністративне правопорушення), де відбувається фіксація делікту, притягнення до відповідальності у випадках, де складання протоколу непотрібне.

По-третє, порядок вирішення справи у кримінальному провадженні передбачає виключно судовий порядок (кримінальна справа розглядається та вирішується судами загальної юрисдикції). У адміністративно-деліктному провадженні справа вирішується як у судовому порядку (судами загальної юрисдикції), так і у адміністративному порядку (органами муніципалітету (адміністративними комісіями, виконавчими комітетами рад)); органами виконавчої влади (переважно керівними посадовими особами місцевих органів виконавчої влади)).

По-четверте, суб'єктивний склад у кримінальному провадженні нараховує суб'єктів з функціональною компетенцією (слідчого, оперативного працівника уповноважених органів, прокурора, слідчого судді, суду); суб'єктів відповідно до процесуального статусу (правопорушника (підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого); потерпілого; захисника (адвоката, представника потерпілого, законного представника); заявника; та інших суб'єктів допоміжного типу (свідка, спеціаліста, експерта, перекладача, цивільних позивача та відповідача). У адміністративно-деліктному провадженні – суб'єкти з функціональною компетенцією (органи та їх посадові особи, підвідомчі розглядати справу, посадові особи, уповноважені складати протокол про адміністративне правопорушення); суб'єкти відповідно до процесуального статусу (правопорушник, потерпілий); захисники (адвокат, інший фахівець у галузі права); інші суб'єкти допоміжного типу (свідки, експерти, перекладачі).

Публічно-правовий захист у адміністративно-деліктному провадженні.

Деліктна охорона прав громадян у контексті захисної діяльності ототожнюватиметься із діяльністю адвоката, іншого фахівця в галузі права, законного представника, правопорушника та потерпілого щодо знайомства з матеріалами справи, подання доказів, надання пояснень під час розгляду справи та проведення заходів забезпечення провадження [3], тобто суб'єктів адміністративно-деліктного

провадження нормативно-визначених у Кодексі України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), умовно віднесених до сторони захисту.

Водночас залежно від конкретного суб'єкта адміністративно-деліктного провадження, публічно-правову охорону в контексті відповідного провадження слід класифікувати таким чином:

– адміністративно-деліктна охорона прав правопорушника виражатиметься, з огляду на інтерес, можливістю звільнення від адміністративної відповідальності за нормативними підставами, виходячи із статусу, забезпеченням процесуального захисту;

– адміністративно-деліктна охорона прав потерпілого виражатиметься, з огляду на інтерес, застосуванням до правопорушника стягнення, визначеного у санкції адміністративно-правової норми, виходячи із статусу, забезпеченням умов процесуального захисту;

– адміністративно-деліктна охорона в діяльності посадової особи публічного органу підвладного розглядати справи про адміністративні правопорушення та суддів судів загальної юрисдикції виражатиметься процесуальною діяльністю щодо належної кваліфікації адміністративного проступку, застосуванням матеріальної та процесуальних норм при прийнятті рішень по справі;

– адміністративно-деліктна охорона прав свідків, експертів, спеціалістів, понятих виражатиметься забезпеченням належних умов надання відомостей, що стосуються адміністративної справи.

Тому захисна діяльність адвоката та іншого фахівця у галузі права в контексті адміністративно-деліктної охорони полягатиме у діяльності захисника правопорушника та потерпілого, щодо практичної реалізації положень ст. 271 КУпАП, на всіх стадіях провадження у справах про адміністративні правопорушення. Суть захисної діяльності правопорушника в контексті адміністративно-деліктної охорони виражатиметься діяльністю щодо реалізації процесуальних прав, визначених у ст. 268 КУпАП, а саме: ознайомлення з матеріалами справи, поданням доказів, заявкою клопотань та даванням пояснень. А природа захисної діяльності потерпілого в контексті кримінально-правової охорони характеризуватиметься такою діяльністю щодо особистої практичної реалізації процесуальних прав та обов'язків, визначених у ст. 269 КУпАП, як: знайомство з матеріалами справи, подання доказів, заявка клопотання та дача пояснень.

При цьому адміністративно-правова охорона прав потерпілого та правопорушника в деліктному провадженні виражатиметься, з одного боку, діяльністю захисника та фахівця в галузі права, що їх представляє (ст. 271 КУпАП), з іншого, особистим захистом інтересів у адміністративно-деліктному провадженні.

Отже, систематизувавши перераховані вище суб'єктивні виразники кримінально-правової та адміністративно-деліктної охорони, слід зауважити, що публічно-правовий захист у кримінальному та деліктному провадженнях полягатиме в нормативно-регламентованій діяльності суб'єктів відповідних проваджень щодо практичної реалізації захисної функції та функціональної компетенції стосовно виконання гласних та негласних заходів та прийняття процесуальних рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України. Зразки процесуальних документів у кримінальному провадженні / С.В. Петков, Я.О. Васильчук, Л.А. Грабовський, А.В. Григоренко [та ін.]. – К. : “Центр учбової літератури”, 2016. – 732 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI (із змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – № 9–10, № 11–12, № 13. – Ст. 88.

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X (із змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – № 51. – Ст. 1122.

Отримано 16.02.2016